

HÁLÓ ÉS HÁLÓZAT

BÁLINT EMESE

A társadalmi kapcsolatháló és a kódválasztás összefüggései: román-magyar kétnyelvű közösségek példája

*Bevezetés**

A kétnyelvűség sokkal általánosabb, mint azt korábban a közfelfogás tartotta, és ezt a tényt egyértelműen jelzi a tudományos érdeklődés növekedése is, miközben a jelenség elterjedtségének felismerésével együtt megváltoztak a kétnyelvűség káros pszichológiai és társadalmi hatásairól vallott nézetek. A korábbi félelmek gyökereit felismerhetjük a szülők aggodásában (Mi történik a gyerekemmel?), a kultúraféltésben (Előidézi-e a kétnyelvűség az akkulturációt?), az oktatás kételkedésében (Akadályozza-e a kétnyelvűség az iskolai teljesítményt?), valamint a politikai-ideológiai félelemben (Fenyegeti-e a kétnyelvűség a nemzetállamot? vagy más szempontból: Fenyegeti-e a kétnyelvűség az anyanyelvmegtartást?). A szociolingvisztikában a paradigma részévé vált az a nézet, hogy kétnyelvűnek lenni önmagában ártalmatlan, és egyre több bizonyítékot láthatunk arra is, hogy megfelelő és kedvező körülmények között a kétnyelvű egyén intellektuális, pszichológiai, társadalmi, kulturális és gazdasági előnyökhöz juthat. Az olyan országok példája, mint Luxemburg, Norvégia, Svájc, Belgium, Kanada vagy Szingapúr arról győzhet meg bennünket, hogy a két- vagy többnyelvű egyén nem mutat érzelmi instabilitást vagy szellemi hátramaradottságot az egynyelvűekhez képest, hanem éppen ellenkezőleg: egy ország kétnyelvű állampolgárainak száma egy olyan mutató, aminek alapján minősít-

* A kutatást a következő kutatási ösztöndíjak segítségével végeztem: Arany János Közalapítvány F/04/15; Marie Curie Research Fellowship (HPMT*CT-2000-00144).

hető többek között az oktatási standard, a gazdasági versenyképesség vagy pedig a kulturális élet élénksége.¹ A nemzetállamban élő kisebbségek nyelvi attitűdje nagyon sokszor szimbolikus értékű, éppen ezért a magyar nyelv társadalmi szintű szimbólum-értéke és az egyéni beszélők identitásának megőrzése nem csupán azok számára lehet érdekes, akik a kétnyelvű szituációkat megélik, hanem azok számára is, akik hivatásukkal vagy politikai befolyással olyan döntéseket hoznak, amelyek a mindennapi élet számtalan aspektusát befolyásolhatják.

Erdélyben igencsak aktuális a kétnyelvűség kutatása. Itt a két- vagy többnyelvűség történetileg mélyen gyökerezik, ám a hosszú időn keresztül ellentétes irányba ható politikai, gazdasági és kulturális erők hatására a közösségi szinten is komoly nyelvi változások történnek. Statisztikai adatok azt mutatják, hogy a magyar beszélők száma állandóan csökken, és a folyamat okának – a területi mobilitás mellett – az asszimilációt tartják. „Az asszimilációnak leginkább kitett magyar közösségek a magyar szórványok. A szórvány a személyes és csoportos etnikai jegek megőrzése szempontjából halmozottan hátrányos helyzet. A szórványlét izolációt jelent; az egyén nem ágyazódik olyan közösségbe, nem épül köré olyan kapcsolati háló, mely támaszt, biztonságérzetet, mércét, értékrendet adna neki”.² Az előbbi kijelentéssel általában egyetérthetünk, azonban két szempontból is kiegészítésre szorul. Igaz ugyan, hogy az erősen szórványosodott Dél-Erdélyben, a Mezőségen, illetve Máramaros térségében folyamatosan zajlik a magyar települések vegyes lakosságúvá válása, de az asszimiláció ugyanúgy fenyegeti a Partium lakosságát vagy a székelyföldi tömbmagyarságban élőket.³ Továbbá, a szórványlét nem minden esetben jelenti a magyar nyelv társadalmi visszatorzítását. A kétnyelvűség nyelvészeti, lélektani, szociológiai következményei jelentős részben azon múlnak, hogy az adott kétnyelvűség milyen típusú, milyenek az erőviszonyok a két nyelv, illetve az őket támogató politikai, gazdasági, kulturális erők között. A stabil kétnyelvű állapotok fenntartása mellett a magyar nyelv újraillesztésének kísérleteire is számtalan példát láthattunk.⁴

Kutatásom helyszínei, a szórványosodott Fehér megyében található Alsókarácsonfalva (Crăciunelul de Jos) és Buzásbocsárd (Bucerdea Grânoasă)

¹ Dewaele, Jean-Marc – House, Alex – Li, Wei (eds.): *Bilingualism: Beyond Basic Principles*. Multilingual Matters LTD.: Clevedon, Buffalo, Toronto, Sydney, 2003. 123.

² É. Kiss Katalin: *Anyanyelvünk állapotáról*. Osiris: Budapest, 2004. 147.

³ Szilágyi N. Sándor: Az asszimiláció és hatása a népesedési folyamatokra In: Kiss Tamás (szerk.): *Népesedési folyamatok az ezredfordulón Erdélyben*. Kriterion: Kolozsvár, 2004. 157–234.

⁴ Péntek János: *A megmaradás esélyei*. Budapest, A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, 1999.; Ugyanő: *A nyelv ritkuló légköre. Szociolingvisztikai dolgozatok*. Kolozsvár: Komp-Press, 2001.; Vetési László: Iskola a nyelvhatáron. *Korunk*, 1999 (10) 3. 9–21.

összehasonlító vizsgálata a legjobb bizonyíték arra, hogy a szórványvidékeket nem lehet általánosan és egységesnek minősíteni. Az itt található településeken a két nyelv, a többségi román és a kisebbségi magyar hosszú ideje egymás mellett létezik, ám a nyelvcseré folyamatát és ritmusát tekintve két különböző típusú közösségként kell ezeket tekintenünk. Ebben az esetben a legfontosabb vízválasztónak a kétnyelvűség típusát, a nyelvhasználat mindennapi gyakorlatát, illetve az intézményes háttérrel tarthatjuk. Közösségi szinten csak Buzásbocsárdon normatív a kétnyelvűség, egyéni szinten azonban mindkét faluban nagyon tágan kell értelmeznünk ezt a fogalmat, hiszen a legtöbb esetben a jelenség tökéletlen vagy instabil formáival találkozhatunk. Tanulmányomban a két falu kétnyelvű beszélőinek kódválasztását helyezem a vizsgálat középpontjába, hiszen ez a legfontosabb nyelvi viselkedés, amelyen keresztül a kétnyelvűség elemezhető. A két településen gyűjtött adatok módszeres bemutatása mellett munkám célja az is, hogy egy olyan elemzési modellt mutassak be, amelyben a hagyományosan különválasztott társadalmi, csoport- és egyéni szint egyformán fontos szerepet kap. A rendelkezésünkre álló értelmezési keretek közül a makrotársadalmi azt vizsgálja, miként befolyásolják a társadalmi struktúrák az egyén kódválasztását, a mikroszintű, interakció-központú értelmezések azt hangsúlyozzák, hogy az egyén interakcióbeli viselkedése az, ami a társadalmi struktúrákat kialakítja és fenntartja. A szakirodalom tanulságai szerint az egyének társadalmi kapcsolatai és nyelvhasználati preferenciája közötti összefüggésben írható le legkönnyebben a társadalmi struktúra és egyéni interakciók kapcsolata: a tágabb környezet meghatározza a beszélők kódválasztását, az egyének viszont interakcióik során hozzájárulhatnak ezeknek a struktúráknak az alakításához és fenntartásához. Ezért a társadalmi aktorok mindennapi viselkedése, a csoportszinten mérhető viselkedésminták, valamint a nagyobb léptékkel mérhető intézményes keretek közötti összefüggéseket tartom az egyik legfontosabb szempontnak, nem pedig ezek különválasztását. Egy harmadik kutatási módszer, a társadalmi kapcsolathálók és a kódválasztás összefüggéseinek elemzése lehetővé teszi a mikro és a makroszint, a mindennapi nyelvi viselkedés és a tágabb értelemben vett gazdasági, politikai és intézményes háttér összekapcsolását. Az egyes beszélők nyelvi viselkedésének elemzése során kialakítható egy közösségi nyelvhasználati modell, amely belehelyezhető az adott közösség társadalmi kontextusába. A módszert az angolszász szakirodalomban használták

a bevándorló kisebbségek kódválasztásának vizsgálatára,⁵ kutatásomban ezt ültettem át az őshonos kisebbségek nyelvi viselkedésének elemzésére. A megközelítés abban különbözik a hagyományos attitűdvizsgálatoktól, hogy a beszélőknek a nyelvekhez való viszonyát a személyes kapcsolatok minőségén és a mechanizmusok működésén keresztül vizsgálja. A kétnyelvűségben élők számára a kapcsolatháló, az egyéni kódválasztási stratégiák, illetve a beszélők nyelvi kompetenciája erősen meghatározzák az egyes nyelvek társadalmi értékét, és a közösségi normák szabályozzák a kódválasztás és kódváltás lehetséges mintáit.

A kapcsolatháló

A nyelvi variánsok és a nyelvi változások elemzésének egyik leghatékonyabb vizsgálati kereteként tartják számon a kapcsolatháló-elemzést, amelyet az elmúlt húsz év szociolingvisztikai kutatásaiban a beszédközösségek meghatározásakor a társadalmi osztály alternatívjaként vezették be. A korábbi kvantitatív kutatásokban eleve benne foglaltatott az a feltételezés, hogy a beszélők nyelvi viselkedését társadalmi státuszuk határozza meg. A beszélőket tehát társadalmi és gazdasági ismérvek alapján sorolták bizonyos csoportokba. Egységes szempontrendszer hiányában nem volt közmegegyezés abban a tekintetben, hogy milyen jellemzőket kell figyelembe venni a társadalmi státusz meghatározásában. Általában a jövedelem, a foglalkozás, az iskolázottsági szint, a lakóhely és az életforma voltak azok a faktorok, amelyek ezekben a felmérésekben szerepeltek, és ezeket a társadalmi megítélés szerint osztályozták (egy vállalati vezető magasabb társadalmi osztályba került, mint a titkárnője, vagy az egyetemi végzettségű beosztott a középfokú végzettségűvel szemben került magasabb társadalmi osztályba). Ha a különféle jellemzők kombinációja mellé numerikus értéket rendelünk, a társadalmak tagjait rétegekbe sorolhatjuk, ennek alapján meghatározhatunk három fő kategóriát, fel-

⁵ Többek között lásd Gal, Susan: *Language Shift: Social Determinants of Linguistic Change in Bilingual Austria*. Academic Press: New York, 1979.; Li, Wei: *Three Generations, Two Languages, One Family. Language Choice and Language Shift in a Chinese Community in Britain*. Multilingual Matters LTD, Clevedon, 1994.; Milroy, James – Milroy, Lesley: *Belfast: Change and Variation in an Urban Vernacular*. In: Trudgill, Peter (ed.): *Sociolinguistic Patterns in British English*. Arnold: London, 1978.; Raschka, Christine – Li, Wei – Lee, Shermann: *Bilingual development and social networks of British-born Chinese children*. *International Journal of the Sociology of Language*, 2002, 153. 9–25; Reynolds, Mike: *Punjabi/Urdu in Sheffield: Language Maintenance and Loss and Development of a Mixed Code*. In: Gubbins, Paul – Holt, Mike (eds.): *Beyond Boundaries. Language and Identity in Contemporary Europe*. Multilingual Matters, 2002.

ső- és középréteget, valamint egy alsó társadalmi osztályt, amelyek később akár tovább is bonthatók. A kutatók egyetértenek abban, hogy nagy mennyiségű adat rendszerezésekor ez a hármás felosztás bizonyos szempontból tükrözheti a társadalmi valóságot, de a beszélő szempontjából ezek a csoportok nem feltétlenül fontosak, amikor csoportidentitását kell meghatározni.⁶

A probléma áthidalásaként Milroy javasolta a kisebb léptékű kategóriák bevezetését, amelyek konkrétan meghatározhatók. Egyik lehetséges elemzési egységként fogható fel a beszélők társadalmi kapcsolathálója, amely elsősorban az egyének különféle minőségű összetartozására épülnek. A társadalmi hálózivizsgálat a beszélő identitása mellett megvizsgálja a vele rendszeresen kapcsolatban álló személyek identitását is, és feltételezi, hogy dialektikus kapcsolat van a beszélő nyelvi viselkedése és társas viszonyai között. Ez azt jelenti, hogy kettős kapcsolatot kell vizsgálni: egyrészt, ahogyan a társas kapcsolatok alakítják a nyelvhasználati szokásokat, másrészt, ahogyan a nyelvhasználati szokások befolyásolják az egyének társas viszonyainak alakulását. Ezért a beszélők ad hoc kategorizálása helyett ez a megközelítés a beszélők pontosan megfigyelhető viselkedését tekinti kiindulási pontnak, és azt vizsgálja, hogy a beszélők hogyan alakítják ki társadalmi identitásukat az interakciókon keresztül.⁷ A szociolingvisztikában használt társadalmi kapcsolatháló fogalmi meghatározásakor általában az egyén által fenntartott formális és informális kötődésekre helyezik a hangsúlyt.⁸ A Milroy szerzőpáros az észak-írországi Belfast munkásnegyedeiben végzett kutatásokat,⁹ és a szakirodalomban az ő munkájuk mutatta ki a nyelvi jelenségek és a kapcsolatháló minősége közötti összefüggéseket. Az ilyen hálók legtöbbször a rokonsági kapcsolatokból erednek, meghatározzák, hogy milyen elhelyezkedési lehetőségei és más erőforrásai lesznek egy egyének. A rokonsági és a vallási vonalak mentén szerveződnek a legfontosabb kapcsolatok. És mivel a háló képes normatív mechanizmusként működni, feltételezésük szerint a nyelvi normákat is éppúgy szabályozza, mint a társadalmiakat. Az eredmények pedig azt mutatták, hogy a munkásközösségeket a sűrű (több ember osztozik ugyanazon a társadalmi kontaktuson) és sokszoros hálók (az emberek egyidejűleg sokféleképpen kapcsolódnak egymáshoz) jellemezték. Ennek megfelelően szignifikáns korrelá-

⁶ Milroy, Lesley: *Language and Social Networks*. Basil Blackwell: Oxford, 1980.

⁷ Woolard, K.: *Language Variation and Cultural Hegemony: Towards an Integration of Linguistic and Sociolinguistic Theory*. *American Ethnologist*, 1985 (12) 4. 738–48.

⁸ Milroy: *Language and Social Networks*, i. m.; Stoessel, Saskia: *Investigating the role of social networks in language maintenance and shift*. *International Journal of the Sociology of Language*, 2002, 153. 93–131.

⁹ Milroy, J. – Milroy, L.: *Belfast*, i. m.

ció fedezhető fel a hálósűrűség és a helyi vernakuláris normák (bizonyos más-salhangzó-változatok) között, azaz minél nagyobb a hálóerősség, annál többször fordulnak elő azok a változatok, amelyeket a belfasti vernakulárisal azonosítottak. Ez a példa szemlélteti azt a társadalmi mechanizmust is, amely során egy nyelv alacsony státusú változatai a legitim nyelvi normák ellen hatnak, ezzel használóik az egymással való szolidaritásukat mutatják ki, és valamilyen csoportidentitást is demonstrálnak.

A szociolingvisztika egy másik területén, a kétnyelvűség-vizsgálatokban a kódválasztás kapcsán bizonyult hasznos eszköznek a kapcsolathálók elemzése, ezzel pedig megtörtént egyfajta elmozdulás a mikroszint irányába: a tágabban értelmezett társadalmi faktoroktól (presztízs, szolidaritás) sikerült eljutni a finomabban értelmezhető nyelvhasználati kérdésekig, amelyben nagy szerepe van többek között a beszélők nemének, életkorának, valamint közösségi pozíciójának. A kétnyelvűség magyar vonatkozásában is fontos Susan Gal kutatása,¹⁰ amelyben elsők között alkalmazta a szociolingvisztikában a kapcsolatháló-elemzést, amikor a felsőöri magyar-német kétnyelvű beszélők társadalmi háttérét vizsgálta. Feltételezése az volt, hogy a két nyelv, a magyar és a német a falusi és a városi szimbolikus értékrendszer ellentétét világítja meg, és a magyar nyelvhasználat azon beszélők nyelvi stratégiájában van hangsúlyosabban jelen, akik többnyire a paraszti életformához kötődnek, míg a német használata a hagyománytól való eltávolodásra és a városi kötődésekre jellemző. Gal következtetései valóban kimutatják, hogy pozitív megfelelés van egyrészt a magyar nyelv preferálása és az erős paraszti kapcsolatok között, másrészt a városi kapcsolatok és a német nyelv gyakoribb használata között. Az elmúlt nyolcvan évben Felsőőr 600 körüli lélekszámú faluból 5000 lakosú kisvárossá növekedett, a helyi kétnyelvű népesség az össznépességnek körülbelül az egynegyedére csökkent, s nagy részük még az utóbbi időig is parasztgazda maradt. A társadalmi esély és a státus nyelvévé a német vált és a kétnyelvű közösségben a fiatal nők voltak azok, akik a legnagyobb hajlandóságot mutatták a társadalmi változásokban való részvételre. A magyar nyelv a paraszti státust szimbolizálta, és nagy valószínűséggel használták olyan kétnyelvű beszélők, akiknek személyes kapcsolati hálójában sok paraszti kapcsolat volt. Az erős paraszti háléhoz tartozó fiatal férfiak között még mindig sokkal többet használnák a magyart, mint az ugyanilyen helyzetben lévő fiatal nők.

Egy másik fontos monográfiában Li Wei részletesen tárgyalja egy Nagy-Britanniában letelepedett kínai közösség szociolingvisztikai mutatóit és a Tyneside-i

¹⁰ Gal: *Language Shift*, i. m.

kétnyelvű beszélők kódválasztási stratégiáit.¹¹ Három generáció eltérő kétnyelvűségét vizsgálva bemutat egy koherens modellt, amely összefüggéseket mutat a tágabb értelemben vett társadalmi nyelvhasználat és az egyéni stratégiák között. A kutatási eredmények azt mutatták, hogy a társadalmi háló egyéb társadalmi tényezőkkel összekapcsolódva sokkal nagyobb mértékben határozza meg a nyelvi viselkedés modelljeit, mint egyéb változók.

A kapcsolathálók vizsgálata során egyre újabb elemzési technikákat használtak, így a módszertani változatosság igen nagy: gyakorlatilag a matematikai gráfoktól és szociogramoktól a kifinomultabb mátrix-algebrai módszerekig többfajta mérést használnak még ma is. A módszer kritikusai azonban arra mutattak rá, hogy az ilyen elemzésekben éppen a háló tartalma minimalizálódik, amely által elvész a személyek közötti kapcsolat jelentése. A teljes háló elemzése helyett ezért az egocentrikus hálókat kezdték el vizsgálni. Ennek alapja az a társadalmi szemlélet is, mely elfogadta, hogy a hálóban számtalan személy kötődik valamilyen módon egymáshoz, ellenben azt hangsúlyozta, hogy a hálók mégiscsak egyéneken keresztül csoportosíthatók, és az egyénnek bizonyos cél érdekében módjában áll bármikor aktiválni teljes kapcsolathálójának egyes részeit.

Ezzel együtt jár az a módszertani finomítás is, amely egyszerűbbé teheti a vizsgálatot: egyrészt limitálja az erős kötődések (akikkel az ego közvetlen és rendszeres kapcsolatban áll) számát körülbelül 20-ra, másrészt pedig ez az elv bevezeti a különböző célból aktiválható különféle típusú kötődések fogalmát.¹² Kis közösségek nyelvészeti szempontú kutatásában azt a fajta hálóelemzést tudjuk leginkább alkalmazni, amely az aktív és passzív kötődéseket ábrázolja, mivel ezekkel fizikai feltételeket (gyakori társadalmi interakciót) és szimbolikus értékeket is ábrázolni tudunk (így például a kisebbségi nyelvhasználat etnikai csoporton belüli morális támogatását¹³). Másik előnye, hogy az elemzés alapjául kiválasztott nyelvi viselkedések

¹¹ Li: *Three Generations*, i. m.

¹² Raschka – Li – Lee: *Bilingual development*, i. m.; Mérei Ferenc: *Közösségek rejtett hálózata*. Osiris: Budapest, 1996.

¹³ A kétnyelvű beszélők közösségekben a belülről jövő etnikai támogatást sokszor a nyelv megtartás legalapvetőbb feltételének tartják. Kétségtelen, hogy a nyelvcsere viszonylatában azok a beszélők, akik saját etnikai csoportjuk körében élnek, és kizárólag az L1 nyelvet használják, nem is fogják az L2-t megtanulni, hiszen mindennapi tevékenységük során nincs rá szükségük. Azok viszont, akik nem a saját etnikai közösségükben élnek, feltételezhetően előbb-utóbb áttérnek az L2 használatára, egyszerűen azért, mert a környezetük részéről érkező társadalmi elvárásoknak való megfelelni akarás ezt eredményezi. Amit azonban fontosnak tartanak a szerzők megemlíteni az, hogy a kódválasztás okai nem egészen tisztázottak, hiszen mindenfajta nyelvi preferencia mögött társadalmi faktorok sokaságát lehet felfedezni. Ezeknek a kombinációja adja azt a skálát, amely az L1 kizárólagos használatától az L2 kizárólagos használatáig terjed. A beszélők mindegyike a két véglet között elhelyezhető, egyedi nyelvhasználatára azonban beleilleszthető egy olyan sémába, amely álta-

könnyen megfigyelhetők és osztályozhatók, legelső lépésként pedig az egyén identitásának az interakciókon keresztül megnyilvánuló alakulását vizsgálják.

Számukat tekintve a kapcsolathálóok végtelenek, ami azt jelenti, hogy a társadalomban igen távoli személyek állhatnak egymással valamiféle kapcsolatban. A kutatás szempontjából azonban nem lenne praktikus, ha egy adott személy összes kötődését vizsgálnánk, ezért általában harminc-ötven személyre szűkítik le a vizsgálatot, akik valamilyen minőségükben az egohoz kapcsolódnak. Ezek lesznek azok a személyek, akikkel az ego közvetlen és rendszeres kapcsolatot tart fenn. Ezeket az elsődleges aktív kapcsolatokat tovább bonthatjuk kölcsönösségen alapuló (*exchange ties*), valamint interaktív (*interactive ties*) kötődésekre.¹⁴ Az elsőbe tartoznak az olyan személyekkel fenntartott kapcsolatok, amelyekben a kölcsönösség a meghatározó tényező: nemcsak a rutinszerű kapcsolatot feltételezi, hanem a segítségnyújtást, a tanácsadást és a morális támaszt is. Ezen túl a kapcsolat jellege elméletileg lehetővé teszi a kritikát, valamint az ego életvitelébe való közvetlen beleszólást akkor is, ha ez valójában nem is történik meg. Hagyományosan főként a családtagok, rokonok és barátok tartoznak ebbe a kategóriába. Másrészről az interaktív hálóok olyan személyekből állnak, akikkel az ego rendszeresen és talán hosszú ideig tart fenn kapcsolatot, de kölcsönösségről és személyes jellegéről ebben az esetben nem beszélhetünk. Hatásuk az ego társadalmi viselkedésére még így is fontos lehet, akkor is, ha az indirekt és nem rendszeres. Ilyen kapcsolatra lenne példa az eladó-vásárló viszonya. A kapcsolatok erőssége szempontjából a kölcsönösségen alapuló kötődések az erősek, és ez igaz formai és tartalmi jellemzőiket egyaránt, míg az interaktív kötődéseket általában lazának szokták minősíteni.

A két bemutatott típus mellett meg kell említenünk egy harmadikat is. Ez a típus a passzív (*passive ties*) kötődéseket tartalmazza, és elsősorban a rendszeres kontaktusok hiánya jellemzi, ám érzelmi szempontból ugyanolyan fontosak az ego számára, mint a kölcsönösségen alapuló kapcsolatok. Ezek a kapcsolatok

lánosabb és más etnikai csoportokra is alkalmazható. Azonban hangsúlyoznunk kell egyrészt azt, hogy nem szabad eleve kétségtelen következtetésként elfogadni azt, hogy ezekben az egyedi szituációkban vizsgált személyek az általunk felállított minta szerint fognak bármilyen esetben nyelvet választani. Azok is áttérhetnek az L2 kizárólagos használatára, akiknek saját etnikai csoportjuk erős támogatást biztosít, viszont egyes vizsgálatokban olyan példát is láthattunk a nyelvmegtartásra, ahol például az L1 maradt a beszélő számára a társadalmilag domináns nyelv (Stoessel, Saskia: Investigating the role of social networks in language maintenance and shift. *International Journal of the Sociology of Language* 2002, 153. 93–131.)

¹⁴ Li: *Three Generations*, i. m.

leginkább a migrációban figyelhetők meg, és a hátrahagyott közösségek felől az ego irányába érkező etnikai támogatottság egyik alapvető kritériumaként tekinthetők. Fontos kapcsolatoknak tartják ezeket is, hiszen elemzésük magyarázhatja például az ego pszichológiai és társadalmi irányultságát.

A vizsgált közösségek kódválasztási stratégiái

A két szomszédos település Balázsfalva vonzáskörébe tartozik. A várostól öt kilométerre, a főút és a vasútvonal mentén fekszik Alsókarácsonfalva, innen lehet egy mellékúton eljutni a másfél kilométerre lévő, zártabb életterű Buzásbocsárdra. Közigazgatási szempontból a két falu ugyanabba a községbe tartozik, a község központja viszont Alsókarácsonfalván van. Ezt a települést érintette jobban az iparosodás és a vele együtt járó demográfiai viszonyok átszervezése, ez pedig a hivatal és a munkahely nyelvének alakulását is befolyásolta. A népszámlálási adatok szerint 1850-től a falu lakossága a kétszeresére nőtt, és a növekedés leggyorsabb időszaka 1920 és 1941 közé tehető. A magyar népesség aránya viszonylag stabil volt, ennek ellenére a kétnyelvűség szubtraktív jellegűvé vált, és közösségi szinten az anyanyelvhasználat kiszorítását eredményezte.¹⁵

Buzásbocsárd 1850-től lassúbb és egyenletesebb tempóban növekedett, a magyarok lélekszáma 1910-ben érte el a legmagasabb arányt, akkor az összlakosságból 802 személy (33,9%) volt magyar. A buzásbocsárdi kétnyelvűségi állapotokról Kovács Károly lelkész feljegyzéseiben a következő olvasható: „híveink túlnyomó számú oláh népség között eloláhosodtak annyira, hogy egymás között nem anyanyelvükön, hanem – csekély kivétellel – oláh nyelven beszélnek, mert a fogalmaknak megfelelő magyar kifejezéseket elfeledvén legtöbbször esetben meg sem tanulván, magukat megérteni, vagy másokat megérteni édesanyanyelvükön nem képesek”.¹⁶ A mai kétnyelvűségi helyzet inkább a balansz kétnyelvűségre utal, ahol a két nyelv viszonylag természetes körülmények között létezik egymás mellett.

Az adatgyűjtést etnográfiai módszerekkel végeztem. A társadalmi kapcsolatháló elemzése elsősorban a résztvevő megfigyelést és a rögzített hanganyag elem-

¹⁵ Az eltűnő nyelvek prognózisa azt mutatja, hogy a csökkenő beszélőszám nem oka, hanem következménye az asszimilációs folyamatoknak. A nyelvcsere ennek a folyamatnak a nyelvi oldalon kimutatható szimptomája, ld. Bartha Csilla: A kisebbségi nyelvek megőrzésének lehetőségei és az oktatás. Nádor Orsolya – Szarka László (szerk.) *Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában*. Akadémiai Kiadó: Budapest, 2003. 56–75.

¹⁶ 1905. március 5. Közgyűlés. Váncza Enikő református lelkész közlése.

zését használja. A kutatók kiegészítő adatokat gyűjtenek a beszélők társadalmi helyzetéről is, ez általában résztvevő megfigyelés és nem strukturált interjúk kombinálásával érhető el. Különösen fontos ebben a módszerben az, hogy a különböző beszélőktől vagy beszélőcsoportoktól gyűjtött adatokat egymással összehasonlíthatóvá tegyék. A módszer segítségével egyszerre vizsgálhatók a beszélők közötti különbségek (a társadalmi változatok), illetve ugyanannak a beszélőnek a változatos beszédhelyzetekben használt kódváltásai (stiláris változatok). Más szóval, a kapcsolathálók elemzésének modellje ábrázolni tudja egyrészt a nyelvhasználatot, másrészt a beszélőközösségében ábrázolt egyént.¹⁷

A kódválasztás és a beszélők kapcsolathálóinak vizsgálatát két fontos szempontra alapoztam. (1) A vizsgált közösségekben a társadalmi szerveződés alapvető egysége a család; (2) A különböző generációba tartozó beszélők nyelvi szocializációjában és nyelvi viselkedésében bizonyos minták fedezhetők fel. Ennek a két fontos megállapításnak az alapján a családot tekintetem alapvető kutatási egységnek, ezért mindkét településen kiválasztottam öt-öt családot, összesen 50 adatközlőt (Alsókarácsonfalva: 14 férfi + 12 nő = 26; Buzásbocsárd: 12 férfi + 12 nő = 24). A két faluban összegyűjtött adatok segítségével implikációs skálákat szerkesztettem, amelyek alapján egyrészt tipizálható a beszélőknek a különféle beszédhelyzetekben előforduló nyelvi viselkedése, másrészt a tipizálás alapján egy csoportba sorolható egyének társadalmi jellemzőiről kapunk átláthatóbb képet. Az adatok elemzésénél a kódválasztás mintáit három generációra (nagyszülők, szülők, gyerekek) bontom, és ezzel vetem össze a kódválasztás típusait.

Az implikációs skála a kódválasztás szabályszerűségeit vizsgálja. Ha tudjuk, hogy valaki egy adott beszédpartnerével milyen nyelven beszél, megjósolható az is, hogy egy másik partnerével milyen nyelvet használ. A skála vízszintes tengelyén a beszédpartnerek szerepelnek. A baloldalra csoportosítottam a generációk szerinti összes családtagot (1–6), míg a skála jobb felére a családon kívüli beszédpartnereket.¹⁸ A táblát vízszintesen olvasva egy-egy beszélő nyelv-

¹⁷ Lásd még Li: *Three Generations*, i. m. 68–69.

¹⁸ A családtagokra vonatkozó lista konkrét személyekre vonatkozik, az üresen maradt helyek azt jelentik, hogy a kérdés nem releváns az adott helyzetben (vagy azért, mert a személyre önmagára vonatkozna, vagy pedig azért, mert a családban nincs ilyen jellegű kapcsolat: ha például egy családban a gyerekek generációjában nincs lány, a rá vonatkozó cellák üresek). A családon kívüli beszédpartnerek viszont típusokat jelölnek. Hat kategóriát különítettem el a családon kívüli beszédpartnerek szerint, és ezek a közösségi státust is jelentik. A hagyományos közösségi modell szerint általában a szülők generációjának van a legnagyobb presztízse, ezen belül is a férfiaké nagyobb, mint a nőké. Általában ők a családot fenntartói, közöttük kevesebb a munkanélküli, mint a nők esetében, és a paraszti élet-

választását látjuk. Ha tudjuk, hogy például az X sorszámú beszélő a vele egykorúakkal általában magyarul és románul is beszél, akkor tudhatjuk, hogy a tőlük balra eső beszédpartnerreivel magyarul, a jobbra esőkkel pedig románul beszél.

A vizsgálatban részt vevő személyek a skála függőleges tengelyén lesznek felsorolva, és a skála felső felében azokat találjuk, akik a legtöbb (típusú) beszédpartnerrel magyarul (M) beszélnek, legalul pedig azok, akik a legtöbbször a román (R) nyelvet használják. Ezen a tengelyen az előfeltevéseknek megfelelően a vizsgált személyek kora nagyjából csökkenő tendenciát mutat, ami implicálja a magyar-román (MR) kétnyelvű megnyilvánulási szituációk gyakoribb előfordulását a szülők és a gyerekek generációjának esetében. A kódválasztásban észlelt kivételeket * jelöli, ezek általában nem mérhető adatok, viszont fontos információit nyújtanak az egyéni kétnyelvűségben megnyilvánuló gyakorlatról.

Az alábbi táblázatokban összefoglalva látható, hogyan rendezhető egymás mellé az összes beszélő. Alsókarácsonfalva és Buzásbocsárd beszélőközösségei külön táblázatokban szerepelnek, és már első pillantásra is jelentős eltéréseket láthatunk a magyar és a román nyelv használatát illetően. Világosan kiténik a táblázatból, hogy Alsókarácsonfalván senki nem használ tisztán magyar kommunikációs kódot, és a magyar-román vegyes kód használata nagyjából a bal felső sarokban fordul elő, ami azt jelzi, hogy a magyart esetenként a családban használják, és használói főként az idősebb generációhoz tartoznak.

A buzásbocsárdi összesítő táblázat a kódválasztás intergenerációs stratégiái alapján sokkal differenciáltabb képet mutat. A magyar nyelvet sokkal többen, mindhárom generációban használják, és mind a családon belüli, mind pedig a családon kívüli nyelvhasználatra jellemző a vegyes kód használata. Az intergenerációs különbségek viszont sokkal nagyobbak, mint az előző esetben. A kódválasztás szülők generációjában mutatja a legnagyobb változatosságot a beszédpartner függvényében, míg a nyelv szimbolikus értéke a legidősebbek és a konfirmáció előtt álló fiatalok esetében nyilvánul meg. Két dologra érdemes figyelni a táblázatokban: egyrészt arra, hogyan különül el a családi színtéren használt nyelv (1–6 számú beszédpartnerek) a családon kívülitől (7–12 számú beszédpartnerek), másrészt fontosnak tartom azt megvizsgálni, hogyan befolyásolja a beszédpartner kora a beszélők kódválasztását. Az implikációs skálákat kísérő rövid leírásokban a kódválasztási minták variációit adom meg.

formához is sokkal kevésbé kötődnek. A családon kívüli beszédpartner-típusok éppen ezért jelezhetik a beszélőhöz viszonyított magasabb vagy alacsonyabb státusát.

1. táblázat. A három generáció nyelvhasználata implikációs skálán ábrázolva, Alsókarácsonfalva

Beszélők	Beszédpartnereik														
	A	B	C	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
2	Sz1f	46	-	R*	MR	-	-	R*	MR	MR	MR	MR	MR	MR	MR
3	Sz1n	45	-	R*	-	MR	-	R*	MR	MR	MR	MR	MR	MR	MR
24	Sz5f	45	MR	-	R*	-	-	MR	MR	MR	MR	MR	R	R	R
8	N2n	67	-	MR	R*	R*	MR	-	MR	MR	R	R	R	R	R
13	N3n	70	-	MR	R*	R*	MR	-	MR	MR	R	R	R	R	R
18	Sz4f	43	-	-	MR	-	MR	MR	R	R	R	R	R	R	R
21	Gy4n	14	-	-	MR	MR	MR	MR	R	R	MR*	MR*	R	R	R
23	N5f	71	-	-	R*	MR	-	MR	R	R	R	R	R	R	R
12	N3f	72	MR	-	R*	R*	MR	-	R	R	R	R	R	R	R
19	Sz4n	40	-	-	-	MR	MR	R	R	R	R	R	R	R	R
20	Gy4n	18	-	-	MR	MR	R	R	R	R	R	R	R	R	R
17	Gy3n	13	MR	MR	R	R	R	-	R	R	R	R	R	R	R
15	Sz3n	43	MR	MR	-	R	R	-	R	R	R	R	R	R	R
7	N2f	76	MR	-	R	R	R	R	R	R	R	R	R	R	R
14	Sz3f	48	MR	R	R	-	R	-	R	R	R	R	R	R	R
26	Gy5f	14	MR	-	R	R	-	-	R	R	MR*	MR*	R	R	R
1	N1f	70	-	-	R	R	-	R	R	R	R	R	R	R	R
9	Sz2f	40	R	R	R	-	R	-	R	R	R	R	R	R	R
10	Sz2n	30	R	R	-	R	R	-	R	R	R	R	R	R	R
4	Gy1f	25	R	R	R	R	-	R	R	R	R	R	R	R	R
5	Gy1f	21	R	R	R	R	-	R	R	R	R	R	R	R	R
6	Gy1f	17	R	R	R	R	-	R	R	R	R	R	R	R	R
16	Gy3n	15	R	R	R	R	R	-	R	R	R	R	R	R	R
11	Gy2n	5	R	R	R	R	-	-	R	R	R	R	R	R	R
22	Gy4f	8	R	-	R	R	R	-	R	R	R	R	R	R	R
25	Sz5n	37	R	-	-	R	-	R	R	R	R	R	R	R	R

Jelmagyarázat: **A:** a vizsgált személy száma; **B:** státusa a családban (**N:** nagyszülő, **Sz:** Szülő, **Gy:** gyerek; a számok a család sorszámát jelentik 1–5; **f:** férfi; **n:** nő); **C:** a vizsgált személy kora; **1:** nagymama; **2:** nagypapa; **3:** anya; **4:** apa; **5:** gyerek, lány; **6:** gyerek, fiú; **7:** nagyszülők generációja, nő; **8:** nagyszülők generációja, férfi; **9:** szülők generációja, nő; **10:** szülők generációja, férfi; **11:** gyerekek generációja, lány; **12:** gyerekek generációja, fiú

A fenti táblázatban öt család beszélőit úgy csoportosítottam, hogy a kódválasztás szerinti elrendeződés tükrözze a mind a helyszín szerinti (családi, illetve családon kívüli), mind pedig a beszédpartner szerint kialakított stratégiát. Ebben eltértem az életkor szerinti felsorolástól,¹⁹ mert így világosabban látható, hogy a magyar nyelvhasználatot nem tekinthetjük korfüggőnek. Ennek ellenére megfigyelhető egy életkor szerinti csökkenő tendencia, de ennél fontosabbnak tűnik a családok szerinti elrendeződés. Így az egyes családok tagjai egymás mellé kerülnek (2. és 3., 18. és 19., 15. és 14. sorszámú beszélők közvetlenül követik egymást, míg a 9. és 10. egymás közelében vannak).

Láthatjuk, hogy a házastársak a családon belüli nyelvhasználatot nagyjából azonos mintára alakították ki: ezt követhetjük a 2. (férfi) és 3. (nő) beszélők esetében, akik a nagyapával és fiaikkal is románul beszélnek, így mindketten eltérnek attól a mintától, amit az implikációs skála alapján várnánk. A nagyapa hallássérült, 20 évvel ezelőtt teljesen megsüketült, és csak román nyelvű beszédet tud szájáról olvasni. A család három fiúgyereke román tantervű iskolába és egyetemre járt, a családjuktól hosszú időn keresztül távol éltek, ezért a magyar nyelvtudásuk csak a töredékes megértésre korlátozódik. A család közlése alapján tudom, hogy különböző beszédhelyzetekben a magyar nyelvű üdvözlési formákat sem használják. A családon kívüli nyelvhasználatban ez a két beszélő használ vegyes kódot mindhárom generációval folytatott társalgásaikban. Erre két magyarázatot is találhatunk: a férfi tisztséget visel az egyházban, ezért ő is, a felesége is presztízskérdésnek tartja a magyar nyelvhasználatát az egyházi színtéren. Ezen kívül a férfi családja magyar többségű településen él, ezért velük mindketten magyarul beszélnek, fiaik viszont csak románul.

Hasonló módon elemezhető a további három család kódválasztása is, kivételnek tekinthetjük azonban azt a családot, ahol a házastársak vegyes házasságban élnek, és a magyar nemzetiségű apa (24.) a családdal együtt élő nagyanyával és fiúgyerekeivel is használja a magyar nyelvet társalgási kódként. Családon kívül pedig a nagyszülők és a szülők generációjába tartozó beszédpartnerekkel használ vegyes kódot, a gyerekekkel kizárólag románul beszél (ez utóbbit meghatározza a környezetében levő gyerekek magyar nyelvtudásának hiánya is). Román nemzetiségű felesége (25.) kódválasztási stratégiája a román nyelv kizárólagos használatára korlátozódik.

Látszólag nincsen semmiféle összefüggés az életkor és a magyar kód preferálása között, a magyar nyelv csak néhány esetben és nagyon korlátozottan

¹⁹ Gal, Susan: *Language Shift*, i. m.; Li: *Three Generations*, i. m.

fordul elő a családtagokkal folytatott társalgások kódjaként, és csupán két esetben a családon kívüli nyelvhasználatban. A gyerekek generációjában egyetlen családon belül is változatos képet kaphatunk a kódválasztási preferenciákról. Ugyanabba a családba tartozik három beszélő is (20., 21., 22.), akik azonban a táblázat különböző szintjein egymástól távol szerepelnek. Láthattuk, hogy szüleik (az előző táblázatban 18. és 19. számmal) nyelvhasználatára ugyanaz jellemző: családon belül egymással és gyerekeikkel is kevert kódot használnak. Két legidősebb gyerekük (18 és 14 évesek) szüleivel ugyanúgy a kevert kódot használják, maguk között és legfiatalabb testvérükkel viszont kizárólag románul beszélnek. A 21. sorszámú lány (14 éves) konfirmációs felkészítése során viszont családon kívül is használja a vegyes kódot, hiszen neki a felkészítést vezető pappal és annak feleségével kell magyarul beszélnie. Ugyanez a jelenség figyelhető meg a 26. sorszámú beszélő esetében is, aki családjában a nagymamájával vegyes kódot használ.²⁰ A nagyszülők és unokák társalgásaiban általában a nagyszülők MR megnyilatkozásaira az unokák románul felelnek. Azonban mégsem a nagyszülők generációja tűnik nyelvmegtartónak, hiszen a szülők generációjában többen használják a magyart családon belül, ám egyértelmű és közvetlen átöröklétsről nyilván ez esetben sem beszélhetünk. A magyar nyelvhasználat azonban nem terjed ki az olvasásra vagy írásra, ebben a korosztályban egyik beszélő sem járt magyar tannyelvű iskolába.

A nagyszülők házastársaikkal és néhány esetben az unokáikkal, illetve egyetlen esetben az apával beszélnek magyarul. A családon kívüli magyar kódválasztás csak két beszélő nyelvi viselkedésében tapasztalható és csak a saját generációjukba tartozó beszédpartnerekkel használják a magyar kódot. A magyarnak a románhoz viszonyított preferálása az alábbi táblázat alapján sem mutat hasonló stratégiát az ugyanazon családba tartozó beszélők (7. és 8., illetve 12. és 13. sorszámmal) nyelvi viselkedése között. Ez az észrevétel, valamint a többi generáció esetében is észlelt nyelvhasználatbeli különbségek alapján feltételezhető, hogy Alsókarácsonfalván a nemek szerinti vizsgálat is tipizálható és adalékkal szolgál a kódválasztási preferenciák magyarázatához.

²⁰ Beszélgetéseinkben külön kitértem a konfirmáció kérdésére, mert ezt különösen fontosnak tartják még mindig egy fiatal életében. A családok egy részében már egészen fiatal kortól „szoktatják” a gyerekeket ahhoz, hogy magyarul beszéljenek, és a beszéltetést a nagyszülők kezdeményezik. A vallásóra, illetve a konfirmációs felkészítő magyar nyelvű, de a református egyház kiadott egy román nyelvű kátét, amiből a konfirmándusok felkészülhetnek.

2. táblázat. A három generáció nyelvhasználatára implikációs skálán ábrázolva, Buzásbocsárd

Beszélők	Beszédpartnereik														
	A	B	C	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	N1n	73	-	-	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M
18	N5f	68	M	-	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M
19	N5n	66	-	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M
2	Sz1f	56	M	-	MR*	-	M	M	M	M	MR	MR	MR	MR	MR
20	Sz5f	48	M	M	M	-	M	M	M	M	MR	MR	MR	MR	MR
4	Gy1f	24	M	-	M	M	MR*	MR*	M	M	MR	MR	MR	MR	MR
21	Sz5n	42	M	M	-	M	MR*	MR*	M	M	MR	MR	MR	MR	MR
3	Sz1n	47	M	-	-	MR*	MR*	MR*	M	M	MR	MR	MR	MR	MR
7	Sz2f	56	-	-	M	-	M	-	MR	MR	MR	MR	MR	MR	MR
8	Sz2n	55	-	-	-	M	M	-	MR	MR	MR	MR	MR	MR	MR
11	Sz3f	35	-	-	M	-	-	M	MR	MR	MR	MR	MR	MR	MR
12	Sz3n	32	-	-	-	M	-	M	MR	MR	MR	MR	MR	MR	MR
9	Gy2n	22	-	-	M	M	MR	-	MR	MR	MR	MR	MR	MR	MR
10	Gy2n	18	-	-	M	M	MR	-	MR	MR	MR	MR	MR	MR	MR
13	Gy3f	13	-	-	M	MR	-	MR	MR	MR	MR	MR	MR	MR	MR
14	Gy3f	13	-	-	M	MR	-	MR	MR	MR	MR	MR	MR	MR	MR
6	Gy1n	19	M	-	MR	MR	-	MR	MR	MR	MR	MR	MR	MR	MR
605	Gy1f	21	M	-	MR	MR	MR	MR	MR	MR	MR	MR	MR	R	R
22	Gy5n	18	MR	MR	MR	MR	-	MR	MR	MR	MR	MR	MR	R	R
15	N4n	68	-	-	R*	-	-	MR	MR	MR	R	R	R	R	R
23	Gy5f	16	MR	MR	MR	MR	R	R	R	R	R	R	R	R	R
24	Gy5f	12	MR	MR	R	R	R	R	R	R	R	R	R	MR*	MR*
17	Gy4f	13	MR	-	R	-	-	-	R	R	MR*	MR*	MR*	MR*	MR*
16	Sz4n	35	R	-	-	-	-	-	R	R	R	R	R	R	R

Jelmagyarázat: **A:** a vizsgált személy száma; **B:** státusa a családban (**N:** nagyszülő, **Sz:** Szülő, **Gy:** gyerek; a számok a család sorszámát jelentik 1–5; **f:** férfi; **n:** nő); **C:** a vizsgált személy kora; **1:** nagyanya; **2:** nagyapa; **3:** anya; **4:** apa; **5:** gyerek, lány; **6:** gyerek, fiú; **7:** nagyszülők generációja, nő; **8:** nagyszülők generációja, férfi; **9:** szülők generációja, nő; **10:** szülők generációja, férfi; **11:** gyerekek generációja, lány; **12:** gyerekek generációja, fiú

A fenti példával ellentétben Buzásbocsárdon a magyar nyelv használata mindkét szintérré és mindhárom generációval választott kódra jellemző. Családon belül inkább a magyar nyelv kizárólagos használata a döntő, míg családon kívül vegyes kódot használnak. Ebben a táblázatban is megmarad a családok szerinti csoportosíthatóság, viszont nem mutatható ki egyértelmű összefüggés az életkor csökkenése és a magyar kódhasználat között. Két családot (2. és 3., illetve 20. és 21. sorszámú beszélők) különíthetünk el a többitől annak alapján, hogy ők a családon kívül is használják a magyar nyelvet a nagyszülők generációjával folytatott társalgásaikban. Ezekben a családokban azonban azt figyelhetjük meg, hogy a nők (3. és 21. számmal jelölve) mindkét nembeli gyerekeikkel vegyes kódot használnak.

További két családban (7. és 8., illetve 11. és 12. sorszámmal) a szülők családban használt magyar egynyelvű kódja élesen különbözik a családon kívül használt vegyes kódtól. A lakóhely közvetlen környezete lehet a meghatározó faktor ebben az esetben, hisz a fent vizsgált család egy magyar többségű falurészben lakik, míg az utóbbiak román többségűben.

Az ötödik család csonka család, az anya együtt él édesanyjával és fiával, és ő az, aki a tágabb környezete hatására kizárólag románul beszél minden típusú beszédpartnerével. Román nyelvű szakoktatásban vett részt, munkahelyén kizárólag románul beszél, elvált férje is román, ezért ezt a kódot preferálja családja tagjaival is, a magyar nyelvhasználattal szembeni ellenséges magatartása pedig negatív megítélést vált ki falubeli magyar nemzetiségű rokonaiból vagy ismerőseiből.

A két faluban tapasztalt kódválasztási stratégiák különbözősége a felnőtt lakosság kétnyelvűségi állapotának egyénenkénti változatosságát is mutatja: Buzásbocsárdon egy kivétellel minden szülő használja a magyar nyelvet családon belül, míg a családon kívüli nyelvhasználatban határozottan jelen van a román nyelv is. A nyelvi performanciával együtt a nyelvi kompetencia is sokkal nagyobb értéket mutat Buzásbocsárdon, a szülők generációjában mindenki ír-olvas magyar nyelven, míg Alsókarácsonfalván csak egy férfi tud magyarul írni, két személy magyar nyelvű kompetenciája az olvasásra terjed (ám mindegyik esetben passzív kompetenciáról beszélhetünk), míg a többiek csak beszélni tudnak magyarul. A lakókörnyezet hatása mindkét faluban befolyásolja a nyelvhasználat alakulását, hiszen a kizárólagos vagy többségi román környezetben élők nyelvhasználatában a családon kívül hangsúlyosabb szerepet kap a román nyelv. Ez esetenként befolyásolhatja a családi nyelvhasználatot is, erre mindkét faluban láthattunk példát.

Buzásbocsárdon három mozzanatban ragadhatók meg a kódválasztási stratégiák intergenerációs különbségei, és ezeket a kétnyelvűség különböző állapotai-

ként egy kontinuum mentén lehet ábrázolni. Első mozzanatként a családban a nagyszülőkkel és a szülőkkel használt M kód mellett megjelenik a testvérekkel használt MR kód, ezzel együtt pedig a családon kívüli nyelvhasználatra leginkább jellemző a kevert kód. Ezt három beszélőnél is megfigyelhetjük. A következő jellemző kétnyelvűségi állapotban a vegyes kód preferálása a családi szintéren a beszédpartner kora szerint oszlik meg: a nagyszülőkkel folytatott kommunikáció magyar nyelven zajlik, míg a szülőkkel és testvérekkel a vegyes kódot használják, miközben az MR kód használata jellemző a családon kívül is. Az aktuális kétnyelvűségi keresztmetszeten a kontinuum végén található azok a beszélők, akiknél megjelenik a tisztán R kód családi nyelvként használt funkciója, ez esetben is a testvérekkel folytatott társalgások nyelve a román, családon kívül pedig minden beszédpartnerrel ezt használják.

Az implikációs skála azt szemlélteti, hogy egy generációs változást sikerült megragadni, amikor a családon kívül használt nyelvi kód hogyan befolyásolja a családon belüli kódválasztást, ennek magyarázatát pedig a társadalmi kapcsolathálóknak a nyelvi preferenciákra gyakorolt hatása adja: a családon kívüli kapcsolatokra tipikusan jellemzőek azok a kapcsolatok, amik az idősebb szomszédokkal vagy ismerősökkel kötik össze a beszélőt (ezek a kapcsolatháló elemzésénél az interaktív kapcsolatokat jelentik), míg a tábla jobb felében vannak azok a kapcsolatok, amelyek között több lehet a kölcsönösségen alapuló kapcsolat. Láthatjuk, hogy a tiszta román kód leghamarabb a barátok, iskolatársak vagy egyéb közösségek tagjaiból álló csoport esetében kezd preferált kóddá lenni, ami a családban szintén a gyerekek generációjának nyelvi kódja lesz (a testvérek általában a kölcsönösségen alapuló kapcsolatháló részei, míg a szülők vagy nagyszülők sokkal kevésbé). Az elemzés során később részletesen bemutatom, hogy a kölcsönösségen alapuló kapcsolatok határozzák meg a beszélő csoportidentitását, és többek között a nyelvi viselkedését is. Ha ezekben a kapcsolatokban normatívvá válik a MR vegyes kód használata, az megjelenik a beszélőnek más beszédpartnerekkel használt kódjaként is.

Időszakos nyelvi revitalizáció figyelhető meg a 13–14 éves gyerekek esetében, ezt jól szemlélteti a fenti táblázatban a 17. sorszámú beszélő nyelvi viselkedése: míg közvetlen és tágabb környezetében dominánsan a román nyelvet használja, a magyar nyelv funkcionális szerepe az egyházzal kapcsolatos tevékenysége hatására időszakosan megnő. Alsókarácsonfalván szintén ennek a korcsoportnak a nyelvhasználatában megjelenik és hangsúlyosabb szerepet kap a magyar nyelvű kód, azonban nincs hatással a többi színtérhez vagy beszédpartnerhez köthető kódválasztásra. Feltételezhető, hogy a családból érkező etnikai támogatottság hiányában a konfirmációt követően a magyar nyelvű

megnyilatkozások száma csökken. A generációs változáson belüli életkori változás specifikus esete tipizálható, hiszen ugyanabba a generációba tartozó, ám idősebb beszélők hasonló múltbeli nyelvi viselkedésről tudtak beszámolni.

Míg a gyerekek kódváltási stratégiái általában erősen függnék szüleik nyelvi szokásaitól, e két faluban a nagyszülők is aktív szerepet játszanak a fent tárgyalt időszakos nyelvi revitalizációban. Ők azok, akik esetenként már kiskoruktól kezdve magyarul beszélnek unokáikhoz, esetleg azokat magyarul beszéltetik. Ezzel a szokással egy későbbi időszakra akarják felkészíteni, amikor a gyereknek egyebek között magyar nyelvi tudásáról is a vallási közösség előtt kell beszámolnia, ezzel viszont nem csak magát, hanem egész családját képviseli.

A nagyszülők generációjának nyelvi stratégiája hagyományosan az otthon nyelvének legkonzervatívabb változatát képviseli, hiszen a kétnyelvű közösségekben a nagyszülők azok, akik a legkevésbé beszélnek a többség nyelvét. Ennek több oka is lehet: a bevándorló közösségek esetében azt említik, hogy a felnőtt emigránsok L2 nyelvtudása nem felel meg a befogadó közösség nyelvi elvárásainak, ezért a kisebbségek ezen tagjai saját etnikai csoportjukhoz kötődő, belterjes kapcsolatokat tartanak fent. Az őshonos kisebbségek tagjainak nyelvi szokásai a beszélőközösség nyelvi és általános értelemben vett társadalmi változásával állnak összefüggésben. Általában a magas etnikai és kortárs index összefüggései azt jelzik, hogy a legidősebbek saját generációjuk (és általában etnikai csoportjuk) normáival azonosulnak, és esetünkben is ők azok, akik a többi generációhoz képest a legtöbb magyar személlyel tartanak fent kölcsönösségen alapuló kapcsolatot, ami általában meghatározza az etnikai identitást.

A kódváltási stratégiák ábrázolása mellett a fentiek alapján azt láthatuk, hogy a különböző beszélők minden esetben a vegyes MR kódot használnak azokkal, akik maguk is mindkét nyelvet használják a mindennapi kommunikáció során, és többnyire magyarul beszélnek azokkal, akik csak a magyar nyelvet használják. Ezzel pedig igazolódni látszik az a szociolingvisztikai tétel, miszerint a beszélők a beszédpartnereik személyének függvényében preferálnak bizonyos nyelvi kódokat. Figyelembe kell vennünk, hogy a nagyszülők nem egynyelvűek, hanem román nyelvi tudásuk passzívan ugyan, de létezik; ezért történhet meg az, hogy míg a nagyszülők unokáikkal csak magyarul beszélnek, addig az unokák vegyes kódot használnak a nagyszüleikkel (lásd például a 22., 23., 24. sorszámú unokák nyelvi preferenciáját a 18. és 19. számú nagyszülőkkel). A beszédpartner szociolingvisztikai tulajdonsága mellett azonban a kódváltást a beszélők társadalmi jellemzői (a beszélők neme és kora) is befolyásolják.

A kommunikációs minták elemzése alapján a következő kódválasztási stratégiákat különböztethetjük meg: a családon belüli kódválasztásra jellemző négy típus, amely tovább bővíülhet a családon kívüli beszédpartnerekkel folytatott kommunikációban.

Elméletileg a három generációban hat beszédpartnerrel választott kód variációinak száma nagyon nagy lehetne, de a családon belül használt kódok a 26 beszélő esetében az alább felsorolt típusok valamelyikébe illik. Az alábbi táblázatok négy típusa Alsókarácsonfalván a következők szerint alakul: az első típusba tartoznak azok a balasz kétnyelvű beszélők, akik minden beszédpartnerükkel a egyes MR kódot használják. A második és harmadik típus dominánsan román-magyar kétnyelvű, míg a negyedik kizárólagosan román nyelvű. Ha a beszédpartnerek generációk szerinti megoszlását és a választott kód összefüggéseit vizsgáljuk, olyan mintát kapunk, amely eltér a klasszikus nyelvcsere-állapotok leírásától. A balasz magyar-román kétnyelvűség minden korosztályba tartozó beszédpartnerrel folytatott társalgást meghatároz, és az aszimmetrikus kétnyelvűségi állapot megjelenése nem a gyerekekkel folytatott beszélgetések nyelve lesz, hanem elsősorban a szülőkkel alkalmazott kódválasztásra jellemző, ezt követően pedig a gyerekekkel és szülőkkel is ezt a kódot választják. A nyelvcsere lezárulását jelenti az a nyelvi állapot, amikor a beszélők minden beszédpartnerükkel a román kódot használják.

3. táblázat.

	Beszédpartnerek						Beszélők száma	Átlag életkora
	1	2	3	4	5	6		
1. típus	MR	MR	MR	MR	MR	MR	2	28,5
2. típus	MR	MR	R	R	MR	MR	5	65
3. típus	MR	MR	R	R	R	R	9	38,11
4. típus	R	R	R	R	R	R	10	26,8

Alsókarácsonfalva. Beszédpartnerek 1: nagymama; 2: nagypapa; 3: anyja; 4: apja; 5: gyerek, lány; 6: gyerek, fiú.

A következő táblázatban a fenti folyamatnak egy háromlépcsős változatát láthatjuk szintén négy típusba sorolva. A családon kívüli nyelvhasználatra egyáltalán nem jellemző a balasz kétnyelvűség, a típusok mindegyikében legalább egy generációba tartozó beszédpartnerekkel kizárólag a román kód jellemző. Az első típusba sorolhatók azok a beszélők, akik családon kívül

a nagyszülők és szülők generációjába tartozó felnőttekkel a vegyes kódot használják, a gyerekek generációjába tartozókkal viszont kizárólag románul beszélnek. A nyelvcseré folyamatának következő állomása két típusból áll. Erre az állapotra jellemző, hogy a beszélők két generációval folytatott társalgásaikban kizárólag a románul használják (vagy a nagyszülők és gyerekek generációjával, vagy a szülők és gyerekek generációjával). Az előbbi logika alapján erre a kategóriára jellemző az, hogy a nagyszülők generációjával használt nyelvi kód a vegyes, a szülők és gyerekek kategóriájába tartozókkal pedig a román (lásd az alábbi táblázatban a 3. típust), viszont létezik egy olyan kategória is, amely éppen az időszakos nyelvi revitalizáció következtében családon kívül a felnőttek generációjával beszél magyarul is (lásd a 2. típust). Az utolsó típus természetesen itt is a lezárult nyelvcserét tükrözi, amikor minden beszélővel használt nyelvi kód a román.

4. táblázat.

	Beszédpartnerek						Beszélők száma	Átlag életkora
	1	2	3	4	5	6		
1. típus	MR	MR	MR	MR	R	R	3	45,3
2. típus	R	R	MR	MR	R	R	2	14
3. típus	MR	MR	R	R	R	R	2	68,5
4. típus	R	R	R	R	R	R	19	36,4

Alsókarácsonfalva. Beszédpartnerek: 1: nagyszülők generációja, nő; 2: nagyszülők generációja, férfi; 3: szülők generációja, nő; 4: szülők generációja, férfi; 5: gyerekek generációja, lány; 6: gyerekek generációja, fiú

A két táblázat segítségével egy alapvető szociolingvisztikai állítást is igazolhattunk: a kisebbségi nyelv a családi szinten marad meg akkor is, ha a családi szinten kívül már egyetlen beszédpartnerrel sem használják. Bizonyított erre egyrészt az, hogy Alsókarácsonfalván a családi kódhasználatban két beszélő esetében megtalálható még a balansz kétnyelvűség, családon kívül már egyáltalán nem. Másrészt azt láthatjuk, hogy a családon kívüli kódválasztásban a román egynyelvűekként viselkedők száma gyakorlatilag megduplázódik, a beszélők átlag életkora pedig 26,8-ról 36,4-re nő.

Buzásbocsárdon a négy típus jellemzői a következők: családtagokkal az első típusba tartozó beszélők mindig a magyar kódot használják. A második és harmadik típusban a gyerekek és a szülők generációjával választott vegyes kód fokozatosan jelenik meg, és a kétnyelvűvé válás folyamatának logikája-

ként először a gyerekekkel folytatott társalgások nyelvébe kerül be a román kód, a többi generációk nyelvi jellemzői pedig nem különböznek az egynyelvű állapottól. A családi nyelvhasználat másik jellemzője, hogy nem találjuk benne a balasz kétnyelvűség nyomait, viszont a 3. típusban ugyanúgy két generációval folytatott társalgásokban jelenik meg a román kód, mint az előzőben a vegyes nyelvhasználat. Ha a családi nyelvhasználatban lezajló nyelvcsere egy kontinuumon ábrázolnánk, akkor a magyar egynyelvűségi állapot és a román egynyelvűségi állapot között három logikai lépés kimarad, ez pedig a nyelvcsere folyamatának felgyorsulását jelentheti.

5. táblázat.

	Beszédpartnerek						Beszélők száma	Átlag életkora
	1	2	3	4	5	6		
1. típus	M	M	M	M	M	M	9	54,3
2. típus	M	M	M	M	MR	MR	4	27,7
3. típus	M	M	MR	MR	MR	MR	5	21,6
4. típus	MR	MR	R	R	R	R	5	25,4
5. típus	R	R	R	R	R	R	1	35

Buzásbocsárd. Beszédpartnerek 1: nagymama; 2: nagypapa; 3: anyja; 4: apja; 5: gyerekek, lány; 6: gyerekek, fiú.

6. táblázat.

	Beszédpartnerek						Beszélők száma	Átlag életkora
	1	2	3	4	5	6		
1. típus	M	M	M	M	M	M	3	69
2. típus	M	M	MR	MR	MR	MR	5	43,4
3. típus	MR	MR	MR	MR	MR	MR	9	29,2
4. típus	MR	MR	MR	MR	R	R	2	19,5
5. típus	MR	MR	R	R	R	R	1	68
6. típus	R	R	MR	MR	MR	MR	2	12,5
7. típus	R	R	R	R	R	R	2	25,5

Buzásbocsárd. Beszédpartnerek: 1: nagyszülők generációja, nő; 2: nagyszülők generációja, férfi; 3: szülők generációja, nő; 4: szülők generációja, férfi; 5: gyerekek generációja, lány; 6: gyerekek generációja, fiú

A családi szintéren kívüli nyelvhasználatban hét típus különböztethető meg: az első két típus ugyanaz, mint a családon belüli kódválasztás esetén, amikor a teljes magyar egynyelvű kód használatáról két generáció egyszerre vált át a kétnyelvű kód használatára, majd ezt követi a teljes kétnyelvűség, amely a beszélők és családtagjaik nyelvi kódjából hiányzik. A negyedik típus az, amelyben a gyerekek generációjának nyelvhasználatában megjelenik a tiszta román kód, míg a szülőkkel és nagyszülőkkel továbbra is vegyes kódot használnak a beszélők. A következő, ötödik típus ebbe a logikai sorrendbe illeszkedik, és a román egynyelvű kódot két generációval folytatott társalgásban választják, majd a hatodik típus itt is a nyelvi revitalizációt tükrözi két fiatal beszélő esetében. A legutolsó típusba tartoznak a román egynyelvűekként viselkedő beszélők, ebbe a típusba azonban csak két beszélő tartozik, ami a nyelvcserenek egy nagyon lassú folyamatát jelzi.

A kapcsolatháló és a kódválasztás összefüggései

Az elemzés nem korlátozódik az egyes beszélőkre, hanem magában foglalja azokat a személyeket is, akikkel a beszélő interakciós kapcsolatban áll, és az elemzés valójában azt mutatja be, hogyan mérhető az egyén integrációja az informális társadalmi csoportokon belül. Az integráció fokát tekinthetjük úgy is, mint csoportnormát erősítő mechanizmust, melynek hatására az adott kapcsolatháló tagjai hasonló társadalmi viselkedést mutatnak (ebbe beletartozik a nyelvi viselkedés is), és ez a fajta viselkedés tipikusan különbözik attól, amit a csoportokon kívüli személyek produkálnak.

A jelen kutatásomban további módszertani módosítások is előfordulnak. A szakirodalomban a kölcsönösségen alapuló kapcsolatok számát 20-ra csökkentették, és ezt tartják az optimális minimumnak a kvantitatív elemzésekhez. Adatközlőim viszont sok esetben nem rendelkeztek ennyi kapcsolattal, és ezt a foglalkozásuk és a makrokörnyezeti jellemzők határozzák meg. A földművelésből élők, nyugdíjasok, vagy azok, akiknek a munkahelyük a faluban van, nem minden esetben rendelkeznek olyan kiterjedt kapcsolatrendszerrel, mint a városi (vagy az emigráns) közösségek tagjai. Ezért sok esetben nem is tudtak megfelelő számú kapcsolatot azonosítani. Az adatok elemzése tehát sokkal inkább kvalitatív jellegű. Másik eltérés az adatoknak éppen ebből a jellegéből adódik: az elemzésbe azokat a vérségi viszonyon alapuló kapcsolatokat tüntettem fel, amelyek az egy háztartásban élők kapcsolataira vonatkoznak. A családok szerkezetében eltérések tapasztalhatók, a tíz családból három atomizált család (szülők és gyerekek), háromban él együtt három teljes gene-

ráció, négyben viszont csak az egyik egy özvegy nagyszülő. Szintén megengedően bántam a „rendszeres” terminussal is. Legszigorúbb értelemben ez a napi személyes találkozást jelenti,²¹ de az egyének életvitelének és társas érintkezéseik ritmusának függvényében ez kiterjeszhető heti vagy havi rendszerességgel történő találkozásokra is.

Két fontos mutatót is használok, amelyeket Li elemzésében²² bemutat: egyik az etnikai index, a másik pedig a korcsoport index. Ezek segítségével egymás között is összehasonlíthatóvá teszi az egyes személyeket. Az etnikai indexben mérni tudja a kínai és a nem kínai kapcsolatokat, a korcsoport index segítségével pedig életkori tulajdonságaik alapján tudja azonosítani a kapcsolatban álló személyeket. Így például az egyik adatközlő, aki a nagyszülők generációjába tartozik, a 20 felsorolt kapcsolatából tizenhatot tart fent kínaiakkal, és nyolcat a saját korcsoportjába tartozó személyekkel. Ezzel szemben egy másik adatközlő, aki az unokák generációjába tartozik, 20 kapcsolatból csak kettőt tart fent kínaiakkal és hetet a saját generációjába tartozókkal. Két hipotézis tesztelhető ezeknek a mutatóknak a segítségével: az egyik az, hogy azok a beszélők, akik nagyszámú etnikai kapcsolatot tartanak fent, sokkal inkább hagyományosnak nevezhető viselkedést tanúsítanak, azaz a kódválasztási stratégiájukban gyakrabban fordul elő a kisebbségi nyelv. Azok, akik kevesebb etnikai kapcsolattal rendelkeznek, eltérnek ettől a hagyománytól, és sokkal inkább a többségi nyelv felé orientálódnak. Másik hipotézis az, hogy a kortárs csoportokba való tartozás erősen meghatározza az egyén nyelvi viselkedését, így a csoportra jellemző tipikus nyelvi viselkedés válik követendő normává az egyének számára is.²³ Ezek a mutatók fontosak a kutatás szempontjából, ezért természetesen nem mondok le róluk, ellenben az etnikum szerinti és a korcsoport szerinti kötődések százalékát, és nem az átlagát adom meg.

Hasonlóképpen az interaktív kötődések esetében is használom ezt a két mutatót, és azt vizsgálom, hogy a beszélőnek hány személlyel van alkalma magyarul vagy románul beszélni, és ezek közül kik tartoznak a saját etnikai vagy kortárs csoportjába. Mivel azt vizsgálom, hogy a beszélő rutinszerűen, viszont anyagi vagy érzelmi támogatást nem várva kikkel áll kapcsolatban, a vi-

²¹ Ld. Li: *Three Generations*, i. m. 121.

²² Uo. 123.

²³ J. Milroy és L. Milroy kutatásában (*Belfast: Change and Variation*, i. m.) hangsúlyos szerepet kap a norma mérhetőségének gondolata, Li (*Three Generations*, i. m.) ennek mintájára dolgozta ki az etnikai és a korcsoport indexet. A mutatóknak azt is jelezniük kell, hogy a lokális közösségben érvényesülő norma milyen mértékben hat az egyén viselkedésére.

szonyok kialakításában a foglalkozás és az iskolázottság fontos szerepet játszik minden egyes személy esetében.

A passzív kötődéseknél viszont tízre korlátozom a kapcsolatok számát. Ezek jelentik azokat a kötődéseket, amelyeket a rendszeres interakció hiánya jellemez (általában fizikai távolság miatt), és amelyeket a beszélő fontosnak tart, mert bármikor aktívvá válhatnak, ha anyagi vagy morális támogatásra van szüksége. Ebben az esetben az etnikai indexet mérem, és segítségével kimutatható a beszélő pszichológiai orientációja.

Az elemzésem nem méri a kapcsolatháló strukturális tulajdonságait, azaz a háló sűrűségét vagy elérhetőségét a személyek számára, hiszen feltételezhető, hogy a kölcsönösségen alapuló kapcsolatok sokszorosak és szorosak, míg az interaktív kötődések viszonylag lazák és egyszeresek. Az adatgyűjtés és a mérés módszerének bemutatása után a következő részben áttérek a két faluban, Buzásbocsárdon és Alsókarácsonfalván gyűjtött adataim alapján a három tipikus kapcsolatháló – kölcsönösségen alapuló, interaktív és passzív kötődések – generációkénti eloszlásának elemzésére. Mivel az adatgyűjtés szempontja az volt, hogy teljes családokat felvegyek az adatbázisba, az adatközlőimet a családon belüli viszonyuk alapján három generációba soroltam: nagyszülők, szülők és gyerekek csoportjába. Az intergenerációs különbségek általános bemutatása után következik majd a kapcsolatháló és a nyelvi viselkedés közötti összefüggések tárgyalása.

1. A kölcsönösségen alapuló kapcsolati hálók

Az alábbi két táblázatban összefoglalom a kölcsönösségen alapuló magyar kapcsolatok arányát generációk és nemek szerinti lebontásban.

7. táblázat. Kölcsönösségen alapuló kapcsolatok etnikai mutatója generációk és nemek szerint, Alsókarácsonfalva

Generációk	Férfiak				Nők			
	Beszélők száma	Összes kapcsolat	Magyar kapcsolat	%	Beszélők száma	Összes kapcsolat	Magyar kapcsolat	%
Nagyszülők	4	52	14	26,9	2	31	11	35,4
Szülők	5	100	23	23	5	100	16	16
Gyerekek	5	75	3	4	5	75	10	7,5

8. táblázat. Kölcsönösségen alapuló kapcsolatok etnikai mutatója generációk és nemek szerint, Buzásbocsárd

Generációk	Férfiak				Nők			
	Beszélők száma	Összes kapcsolat	Magyar kapcsolat	%	Beszélők száma	Összes kapcsolat	Magyar kapcsolat	%
Nagyszülők	1	8	8	100	3	38	27	71
Szülők	4	80	54	67,5	5	100	74	74
Gyerekek	7	110	72	65,4	4	65	51	78,4

A két táblázatot összehasonlítva jelentős különbségeket fedezhetünk fel. Buzásbocsárdon mindhárom generáció erős magyar kötődést mutat, hiszen a kölcsönösségen alapuló kapcsolataiknak jóval több, mint a fele magyar személyekből áll. A szakirodalomban a legtöbb példa azt mutatja, hogy a legidősebb nők etnikai indexe a legnagyobb, és ez a fiatalabb generációk felé haladva csökken. Li példájában²⁴ az első generációs kínaiak átlag etnikai indexe a harmadik generációhoz képest tizenötszörös különbséget mutat (ez a mutató 15 a nagyszülők esetében, a gyerekéké pedig 1). A buzásbocsárdi példában is észrevehető egy enyhe csökkenő tendencia, ugyanakkor fontos észrevennünk azt is, hogy a legfiatalabbak nagy számú magyar kötődése még mindig erősnek mondható (az átlag etnikai index esetükben 10,2). A számok azt mutatják, hogy a kölcsönösségen alapuló kapcsolatok főként a magyar közösségen belül maradnak, kevés az etnikai csoporton kívül fenntartott szoros kapcsolatok. A másik településen, Alsókarácsonfalván viszont mindhárom generációban alacsony az etnikai kötődések száma, és a kapcsolatok legnagyobb része nem magyar (elsősorban román) személyekhez kapcsolható. Az előregetett magyar közösség kevés személyből áll, akik területileg nem alkotnak homogén közösséget. Továbbá a munkahelyek olyan közeget teremtenek (gyárak, vasút), ahol a kapcsolatok kialakítása román egynyelvűekkel történik. A vegyes házasságok száma nagyobb Alsókarácsonfalván, és a tipikus minta az, hogy a román egynyelvű beházasodott fél nem tanul meg magyarul. Buzásbocsárdon több esetben is ennek az ellenkezője fordul elő. A nemek szerinti megoszlás a szakirodalom megállapításaihoz képest nem mutat újat: a nők általában több etnikai kapcsolatot tartanak fent, azaz szorosabban kötődnek a magyar közösséghez. Kivétel ez alól az alsókarácsonfalvi második

²⁴ Li: *Three Generations*, i. m. 123.

generáció, ahol a férfiak kapcsolatainak 23 százaléka, míg a nők 16 százaléka kötődik magyar személyekhez. Ennek magyarázata a vegyes házasság, az általam vizsgált öt családból háromban a beházasodott román fél nő, és a három esetből kettőben ezek a nők egyáltalán nem tartanak kapcsolatot magyarul beszélő személyekkel.

Az etnikai kapcsolatok intergenerációs különbségeit és a kölcsönösségen alapuló kapcsolatok kortárs mutatóit összevetve nem láthatunk éles eltérést. Mindkét nemre és mindhárom generációra jellemző, hogy kapcsolatrendszerében dominálnak a saját generációjukkal fenntartott kapcsolatok. Ez az arány a legöregebbektől a legfiatalabbak irányába haladva nő, ami azt jelenti, hogy a kortárs csoport normarendszere határozza meg a beszélő nyelvi viselkedését. Azt jelenti tehát, hogy Alsókarácsonfalván az unokák generációja számára a követendő minta az, hogy többnyire velük egykorú román egynyelvűekkel alakítsanak ki kapcsolatokat. Jól követhető ez az összefüggés az unokák generációjában a nők csoportjában, ahol a kortársakkal kialakított szoros kapcsolatok kisebb arányban fordulnak elő, mint a férfiaknál, következésképpen ezek a beszélők több magyarul beszélő személlyel kialakított kapcsolatot tartanak fent. A más generációba tartozó, magyarul beszélő személyekhez kötődő kapcsolatok színtere az egyházi élet, a konfirmációra való felkészülés ad alkalmat arra, hogy a 13–14 éves fiatalok kialakíthassanak olyan kapcsolatokat, amelyeknek hatására a nyelvi viselkedésük is megváltozhat.

9. táblázat. Kortárs csoportokhoz való kötődés a kölcsönösségen alapuló kapcsolatokban, Alsókarácsonfalva

Generációk	Férfiak				Nők			
	Beszélők száma	Összes kapcsolat	Kortárs kapcsolat	%	Beszélők száma	Összes kapcsolat	Kortárs kapcsolat	%
Nagyszülők	4	52	40	76,9	2	31	24	77,4
Szülők	5	100	78	78	5	100	82	82
Gyerekek	5	75	68	90,6	5	75	66	88

10. táblázat. Kortárs csoportokhoz való kötődés a kölcsönösségen alapuló kapcsolatokban, Buzásbocsárd

Generációk	Férfiak				Nők			
	Beszélők száma	Összes kapcsolat	Kortárs kapcsolat	%	Beszélők száma	Összes kapcsolat	Kortárs kapcsolat	%
Nagyszülők	1	8	6	75	3	38	21	55,2
Szülők	4	80	67	83,7	5	100	83	83
Gyerekek	7	110	100	90,9	4	65	58	89,2

A kortárs csoportokkal fenntartott szoros és kölcsönös kapcsolatok Buzásbocsárdon ugyanígy hatnak, ez esetben viszont az etnikai kötődés erősebben jelentkezik mindhárom generációban. A nyelvhasználat szempontjából azt jelenti, hogy a legfiatalabbak is többnyire saját generációjuk magyarul beszélő tagjaihoz kötődnek szorosán. A generációra jellemző norma szerint baráti körükben nagyobb számban fordulnak elő velük egykorú magyar beszélők. A csoportnormának a nyelvhasználatra gyakorolt hatása a serdülőkorúak esetében észlelhető a legerősebben, ezt pedig később részletesebben tárgyalom, amikor összehasonlító vizsgálattal bemutatom a különböző beszélőközösségek kétnyelvűségét és kapcsolathálói hatásának dinamikáját.

2. Interaktív kapcsolati hálók

A következő táblázatokban az interaktív hálókat vizsgálom, megadva az etnikai és kortárs mutatókat. A táblázatokban feltüntetett kapcsolatok azokhoz a személyekhez fűzi a vizsgált személyt, akikkel napi rendszerességgel valamiféle társadalmi interakcióban áll.

11. táblázat. Interaktív kapcsolatok etnikai mutatója generációk és nemek szerint, Alsókarácsonfalva

Generációk	Férfiak				Nők			
	Beszélők száma	Összes kapcsolat	Magyar kapcsolat	%	Beszélők száma	Összes kapcsolat	Magyar kapcsolat	%
Nagyszülők	4	60	7	11,6	2	30	3	10
Szülők	5	75	6	8	5	75	4	5,3
Gyerekek	5	75	4	5,3	5	75	6	8

12. táblázat. Interaktív kapcsolatok etnikai mutatója generációk és nemek szerint, Buzásbocsárd

Generációk	Férfiak				Nők			
	Beszélők száma	Összes kapcsolat	Magyar kapcsolat	%	Beszélők száma	Összes kapcsolat	Magyar kapcsolat	%
Nagyszülők	1	15	13	86,6	3	45	22	48,8
Szülők	4	60	41	68,3	5	75	50	66,6
Gyerekek	7	105	47	44,7	4	60	38	63,3

Elvárásainknak megfelelően a mindennapos rendszerességgel fenntartott kapcsolatok számának fokozatosan csökkennie kellene a legidősebb generációtól a legfiatalabb felé haladva.²⁵ Figyelembe kell vennünk néhány olyan tényezőt, amelyek meghatározzák az interaktív kapcsolatok tulajdonságait. A nagyszülők kivétel nélkül nyugdíjasok, így a napi rendszeres kapcsolataik a lakóhely szerint szerveződnek. A szülők generációjában a munkahely, az unokákéban viszont az iskolai oktatás határozza meg az interaktív kapcsolataik jellegét.

A fenti táblákban láthatjuk, hogy Alsókarácsonfalván generációról generációra haladva csökken ugyan az etnikai kapcsolatok száma, de a legtöbb magyar személlyel kapcsolatot tartó nagyszülők esetében is rendkívül alacsony ez az arány, és a kölcsönösségen alapuló kapcsolati hálókhoz hasonlóan az interaktív kapcsolatok döntő többsége nem magyarul beszélő személyekhez kötődik. Csupán 10 százalék körüli a nők esetében, és alig valamivel magasabb, 11,6 százalék a férfiak esetében. Más kisebbségek esetében ugyanezek a mutatók 78 és 100 százalék között mozognak.²⁶ Így a mi példánkban a generációs különbség nem mutat drasztikus szakadást a nagyszülők és az unokák generációjának interaktív kapcsolataiban. Sőt, azt is megfigyelhetjük, hogy a nők esetében a nagyszülők etnikai mutatójához az unokáké áll közelebb, és nem a szülőké. Ennek magyarázatát ismét a fiatalok konfirmációs felkészítőn történi nő rendszeres részvétele és az itt kialakított kapcsolataik adják.

Buzásbocsárdon azonban ez a szám szignifikánsan magasabb, és az unokák esetében is olyan etnikai mutatót eredményez, ami más kétnyelvű beszélő közösségekben a szülők generációjának felel meg. Az unokák generációjának szokatlanul magas etnikai indexe azonban nem jellemző minden egyes sze-

²⁵ Ld. még *uo.* 124.

²⁶ *Uo.* 124–126.

mélyre. Két csoportra válnak szét a kutatásban részt vevő személyek: egyik csoportba tartoznak azok, akiknek alkalmuk volt arra, hogy tanulmányaikat a középiskolában is magyarul folytassák. Az előző fejezetben bemutatott implikációs skála is mutatja, hogy az unokák generációjában három lány (18, 19 és 22 évesek) és egy fiú (24 éves) egyetlen beszédpartnerrel sem tart fent kizárólag román kapcsolatot. Két 13 éves fiú szintén ebbe a csoportba tartozik, ők konfirmációs felkészítón vesznek részt, így rendszeresen elvárják tőlük azt, hogy ezen a szinten kortársaikkal is magyarul beszéljenek. Másik csoportba azok a személyek sorolhatók az unokák generációjából, akik legalább egyfajta kapcsolatban kizárólag románul beszélnek: ide tartozik nyelvi viselkedése alapján négy személy a fiúk közül (12, 13, 16 és 21 évesek), valamint egy lány (18 éves).

Visszatérve a nagyszülők generációjára azt láthatjuk, hogy a nők sokkal kevesebb magyar személlyel tartanak fent rendszeres kapcsolatot, mint bármely más kategóriába tartozó személyek. A lakóhely szerinti szegregáltság, fizikai mobilitásuk korlátozottsága, valamint a főként román szomszédokkal tartott interaktív kapcsolataik magyarázhatják ezt a jelenséget. A szülők munkahelye a legtöbb esetben olyan környezetet teremt, ahol túlnyomórészt román személyekkel tartanak fent interaktív kapcsolatot. Ugyanakkor a legfiatalabb családtagjainak több szinten is lehetőségük van arra (iskolában, egyházi tevékenységeken vagy rendezvényeken), hogy közvetlen lakókörnyezetükön kívül olyan kapcsolatokat alakítsanak ki, amelyekben magyarul beszélő személyek is részt vesznek. A kölcsönösségen alapuló kapcsolataik etnikai és kortárs indexe alapján viszont azt is láthatjuk, hogy barátaik körében nagy számban fordulnak elő fiatal magyar személyek.

Az alábbi táblázatból nyerhetünk információt arról, hogy milyen típusba sorolhatók azok a személyek, akikkel a három generáció tagjai rutinszerűen kapcsolatban vannak (1.3 – 1.4 tábl).

A nagyszülők generációjában az interaktív kapcsolatoknak nagyjából a fele saját generációjuk tagjaihoz kötődik. Ugyanígy a szülők generációjának körülbelül fele tart fent rutinszerűen kapcsolatot fiatalabb vagy idősebb személyekkel. Ezek a kapcsolathálók sokkal lazábban szerveződnek, alkalmi jellegüknél fogva nem irányulnak szorosan a kortárs csoportok felé. A gyerekek viszont ennél sokkal magasabb arányban tartanak fent kapcsolatot a saját generációjukba tartozó személyekkel, hiszen az iskolai oktatásban részt vevők általában sokkal kevesebb felnőttel találkozhatnak, míg szüleiknek a munkahelyükön, nagyszüleiknek a közvetlen lakókörnyezetükben sokkal több alkalmuk van arra, hogy más etnikai vagy társadalmi csoportokba tartozó személyekkel is kontaktust alakíthassanak ki (akkor is, ha kapcsolatrendszerük etnikai indexe magas).

13. táblázat. Kortárs csoportokhoz való kötődés az interaktív kapcsolatokban, Alsókarácsonfalva

Generációk	Férfiak				Nők			
	Beszélők száma	Összes kapcsolat	Kortárs kapcsolat	%	Beszélők száma	Összes kapcsolat	Kortárs kapcsolat	%
Nagyszülők	4	60	35	58,3	2	30	18	60
Szülők	5	75	42	56	5	75	46	61,3
Gyerekek	5	75	53	70,6	5	75	58	77,3

14. táblázat. Kortárs csoportokhoz való kötődés az interaktív kapcsolatokban, Buzásbocsárd

Generációk	Férfiak				Nők			
	Beszélők száma	Összes kapcsolat	Kortárs kapcsolat	%	Beszélők száma	Összes kapcsolat	Kortárs kapcsolat	%
Nagyszülők	1	15	10	66,6	3	45	21	46,6
Szülők	4	60	37	61,6	5	75	43	57,3
Gyerekek	7	105	79	75,23	4	60	51	85

A következő részben bemutatott passzív kötődések azokat a személyeket jelölik, akiket a beszélő fontosnak tart, de a földrajzi távolság miatt nem beszélhetünk rendszeres fizikai kapcsolattartásról.

3. A passzív kapcsolati háló

Az 15–16. táblázatokból kiderül, hogy Alsókarácsonfalva és Buzásbocsárd vizsgált személyeinek kapcsolattartási stratégiái a passzív kapcsolatok esetében is nagyfokú eltéréseket mutatnak.

Elvárásainknak megfelelő eredményt mutatnak az alsókarácsonfalvi adatok, hiszen a nagyszülők irányából az unokák generációja felé egyre csökkenő tendenciát tapasztalhatunk a passzív kapcsolatok etnikai indexében. A nagyszülők passzív kapcsolatainak nagyjából fele magyar személyekkel tartott kapcsolatot jelent, míg az unokák esetében ez az arány 20, illetve 11 százalék körüli. A szülők generációja a férfiak esetében a nagyszülökhöz közel álló eredményt mutat, míg a nők eredményei mind a szülők, mind pedig a gyerekek generációjában a vártnál kevesebb, illetve több számban tartalmaznak magyar személyekhez kötődő passzív kapcsolatokat. A szülők esetében a beháza-

15. táblázat. Passzív kapcsolatok etnikai mutatója generációk és nemek szerint, Alsókarácsonfalva

Generációk	Férfiak				Nők			
	Beszélők száma	Összes kapcsolat	Magyar kapcsolat	%	Beszélők száma	Összes kapcsolat	Magyar kapcsolat	%
Nagyszülők	4	18	9	50	2	12	8	66,6
Szülők	5	29	12	41,3	5	31	8	25,8
Gyerekek	5	27	3	11,1	5	20	4	20

16. táblázat. Passzív kapcsolatok etnikai mutatója generációk és nemek szerint, Buzásbocsárd

Generációk	Férfiak				Nők			
	Beszélők száma	Összes kapcsolat	Magyar kapcsolat	%	Beszélők száma	Összes kapcsolat	Magyar kapcsolat	%
Nagyszülők	1	6	6	100	3	15	13	86,6
Szülők	4	32	28	87,5	5	36	32	88,8
Gyerekek	7	22	19	86,3	4	17	15	88,2

szodott román nők természetesen kizárólag román személyekhez kötődnek, így a férfiak 41,3 százalékához képest esetükben a magyar személyekkel fenntartott passzív kapcsolatok csak 25,8 százalékos arányt mutatnak. A gyerekek generációjában pedig a más vidéken élő, nem rokon magyar személyekkel tartott kapcsolatok jelentősek. Ezek a kapcsolatok a nagyenyedi kollégiumban és az egyház által rendezett nyári üdültetéseken kötődtek.

Ugyanez a magyarázata a Buzásbocsárdon tapasztalható meglepően magas arányoknak is. Láthatjuk, hogy mindhárom generációban szinte azonos, 86 százalék fölötti a magyar személyekkel tartott passzív kapcsolatoknak az aránya, ennek magyarázataként a beházasodást, az iskoláztatást és a területi mobilitást tarthatjuk. Egy családban az anya Szilágy megyében, egy többségi magyar faluban született és nőtt fel, passzív kapcsolatainak nagy része még mindig oda kötődik, ugyanakkor meghatározza az egész családra jellemző passzív kapcsolatokat is, hiszen gyerekei is több kapcsolatot tartanak fent ezzel a rokon i ággal. Az oktatás kapcsán említhető, hogy a nagyenyedi magyar tannyelvű kollégiumban tanuló vagy ott érettségizett diákok kapcsolathálója-

ban több olyan passzív kötődés is található, amit (volt) osztálytársaikkal (továbbra is) tartanak. Buzásbocsárdon a közelmúltban több olyan területi mobilitást eredményező kezdeményezés is volt, aminek következtében fontos baráti kapcsolatok alakulhattak ki a falu magyarországi testvérfalujában élő emberekkel. A gyerekek számára szervezett nyári táborokat minden évben megrendezik Alvincen, ahol az erdélyi ún. szórványközösségekből érkező iskoláskorú gyerekek találkozhatnak. Buzásbocsárdi adatközlőim közül többen is részt vettek már ezeken a rendezvényeken, és baráti kapcsolatokat alakítottak ki, amelyek megfelelnek a passzív kötődések kategóriájának.

A különböző típusú kapcsolathálóknak egymásra való hatásáról annyit mondhatunk el, hogy összefüggés mutatható ki az elemzett kapcsolathálók etnikai indexei között: az a személy, akinek több magyar kapcsolata van a kölcsönösségen alapuló kapcsolatrendszerében, több magyar személyhez kötődik az interaktív és a passzív kapcsolatrendszerekben is. Ezzel szemben az a személy, akinek kölcsönösségen alapuló kapcsolatrendszerét főleg román személyek alkotják, a másik két kapcsolatrendszerében is túlnyomórészt román kapcsolatokat épít ki és tart fent.

Ugyanakkor a kortárs csoport index azt mutatja, hogy minél nagyobb a kölcsönösségen alapuló kapcsolatokban a kortársak száma, annál nagyobb arányban fordulnak elő a másik kéttípusú kapcsolathálóban is a saját korosztályába tartozó személyek.

Az etnikai index és a korcsoport index azonban nem minden esetben mutat korrelációt, így főleg a gyerekek generációjában láthattuk, hogy a magyar személyekkel tartott kapcsolatok nem föltétlenül a kortárs csoport tagjaihoz köthetők. Összefoglalva azonban azt az általános intergenerációs tendenciát vázolhatjuk, hogy a kapcsolatrendszer etnikai indexe a nagyszülők generációjának irányából és az unokák felé csökken. Ez a jelenség összefüggésben áll a beszélők korával: az idősebbek akkor is fenntartanak magyar kapcsolatokat, ha alkalmuk van román személyekkel is kapcsolatot teremteni (esetleg a beszélőközösségen kívül is), míg a legfiatalabbak kapcsolatrendszerében fordul elő a legtöbb román kortárs személlyel tartott kapcsolat. Egy párhuzamos összefüggésre is fel kell hívnunk a figyelmet, hiszen a kapcsolathálóknak jelentkező intergenerációs különbségek megfelelnek annak a mintának, amit a közösségek bilingvizmusa kapcsán a nyelvcseré folyamatáról tapasztaltunk: a legidősebbek magyar-román kétnyelvűségét felváltja a legfiatalabbak román egynyelvűsége (lásd az előző fejezetben rendszeresen tárgyalt nyelvhasználati stratégiákat). A dominánsan román-magyar kétnyelvű vagy az egynyelvű román kódválasztás azokra a személyekre jellemző, akiknek erős ro-

mán-alapú vagy többségében román egynyelvű személyekkel fenntartott kapcsolatrendszerük van. Az utóbbi esetben a román nyelvnek nagy fontosságot és értéket tulajdonítanak. Azt is általános szabályként tekinthetjük, hogy a dominánsan román nyelvet használók legtöbbször saját korosztályukba tartozó személyekkel alakítanak ki valamiféle kapcsolatot, míg a magyart preferálók inkább más korosztályokkal. A nyelvhasználat igen erős intergenerációs különbséget mutat Alsókarácsonfalván, aminek egyik oka az, hogy a szülők gyerekeikkel és a gyerekek szüleikkel/nagyszüleikkel leginkább románul beszélnek. Buzásbocsárdon a nagyszülők és szülők sokkal inkább preferálják a magyar nyelvet a család nyelveként.

Következtetések

A vizsgálat felépítése két lépésben történt. Először a buzásbocsárdi és az alsókarácsonfalvi beszélőközösségekben gyűjtött adatok elemzését végeztem el. Ehhez 50 adatközlő kódválasztási mintáit elemeztem társadalmi (különböző beszélőknek a beszédhelyzetek szerinti összehasonlítása) és stílris (a beszélőnek beszédpartnerek szerinti viselkedése) szempontból. A kódválasztás társadalmi mintáinak leírásához különböző változókat használtam, köztük a beszélők nemét és korát. Ennek alapján azt a következtetést vonhattam le, hogy életkorfüggő nyelvcsere figyelhető meg mindkét faluban, hiszen a nagyszülők generációjától a gyerekeké felé haladva a magyar nyelv közösségi funkciója és használatának gyakorisága csökken. Alsókarácsonfalván a nyelvcsere folyamatának végét szemléltethetjük, hiszen magyar egynyelvű beszélők már nincsenek, így a skála különböző fokain a román-domináns kétynyelvű és román egynyelvű beszélők helyezhetők el. Buzásbocsárdon a közösségi kétynyelvűség kiegyensúlyozottabb: a skála a magyar egynyelvűektől a kétynyelvűség különböző fokain a román egynyelvűekig terjed. Az életkor azonban nem bizonyult elégségesnek a nyelvcsere folyamatának magyarázatára, mivel néhány beszélő olyan nyelvi viselkedést mutatott, amelyek nem a saját generációjuk mintájának felelt meg. A társadalmi kapcsolatháló elemzését ennek kiegészítő magyarázatára vezettem be.

Három tipikus kapcsolat elemzését vezettem végig: a kölcsönösségen alapuló kapcsolati hálókat, az interaktív és a passzív kötődéseket, és bemutattam ezek etnikai és korcsoport mutatóját. A társadalmi kapcsolatháló vizsgálatának egyik lényeges tanulsága, hogy a kapcsolatháló meghatározza az egyének nyelvi viselkedését, és a nyelvi viselkedés tovább alakítja a kapcsolathálót. A különböző hálókhoz tartozva a beszélőnek hozzáférése van más nyelvek-

hez vagy nyelvváltozatokhoz, és ezek használata során társadalmi kapcsolathálóját kibővítheti, alakíthatja.

Az általános intergenerációs tendencia szerint a kapcsolatrendszer etnikai indexe a nagyszülők generációjától az unokáké felé csökken. Ezzel párhuzamosan a kapcsolathálókból jelentkező intergenerációs különbségek megfelelnek annak a mintának, amit a közösségek bilingvizmusa kapcsán tapasztalhattunk: a dominánsan román kétnyelvű vagy az egynyelvű román kódválasztás azokra a személyekre jellemző, akiknek erős román-alapú vagy többségében román egynyelvű személyekkel fenntartott kapcsolatrendszerük van. A magyar-domináns kódválasztási minta és gyenge román nyelvű kompetencia azokra a beszélőkre jellemző leginkább, akiknek a passzív kapcsolataik magyarok és erős magyar kötődésűek vannak még akkor is, ha román kétnyelvűekkel is tartanak fent valamilyen kapcsolatot. A román-domináns kódválasztási mintát azok a beszélők alkalmazták, akiknek román nyelvtudásuk jobb volt és ezzel párhuzamosan főleg nem magyar kortárs csoportokkal tartottak fent kapcsolatot. A kódválasztás/nyelvi kompetencia és a kapcsolatháló korrelációja azt mutatja, hogy a nagyszülők generációjában volt a legerősebb az etnikai kötődés és ők használták leggyakrabban a magyar nyelvet, és a gyerekek generációjában megjelenik, és erősödő tendenciát mutat a román alapú kortárs kötődés. A kódválasztás a szülők generációjában mutatja a legnagyobb változatosságot, és a nyelv szimbolikus értéke valójában a legidősebbek és a konfirmáció előtt álló fiatalok esetében nyilvánul meg. A beszélők kora szerinti vizsgálatok rávilágítottak arra, hogy időszakos nyelvi revitalizáció figyelhető meg a 13–14 éves gyerekek esetében. Ezek a beszélők azok, akik közvetlen és tágabb környezetükben dominánsan a román nyelvet használják, azonban a magyar nyelv funkcionális szerepe az egyházzal kapcsolatos tevékenysége hatására időszakosan megnő. Alsókarácsonfalva adataival jól szemléltethető, hogy ennek a korcsoportnak a nyelvhasználatában hangsúlyosabb szerepet kap a magyar nyelvű kód, azonban nincs hatással a többi színtérhez vagy beszédpartnerhez köthető kódválasztásra. Feltételezhető, hogy a családból érkező etnikai támogatottság hiányában a konfirmációt követően a magyar nyelvű megnyilatkozások száma csökken. A generációs változáson belüli életkori változás specifikus esete tipizálható, hiszen ugyanabba a generációba tartozó idősebb beszélők hasonló múltbeli nyelvi viselkedésről tudtak beszámolni.

A generációk közötti különbségeknek különböző aspektusai mellett azt is sikerült feltárni, hogy általában az idősebb beszélők esetében jobb magyar nyelvű performanciát figyelhetünk meg, míg román nyelven a fiatalabbak érik el a legjobb eredményt. A generációk szerinti nyelvi performancia szerepe azért is fontos, mert a kódváltás egyik feltétele az, hogy a beszélő mindkét nyelvet egyformán tudja hasz-

nálni. Az interakció szintjén elemzett kódváltás és a közösségi kódválasztás összefüggéseiben érvényes az a megállapítás, hogy minden kétnyelvű beszélő kommunikatív kompetenciájának részeként elsajátít egy olyan nyelvhasználati modellt, amelynek segítségével felismeri, hogy bizonyos helyzetekben a közösség repertoárjából vett nyelvek közül melyiknek van kommunikációs fontossága. Ebben az összefüggésben bizonyítottam, hogy a kétnyelvű beszélő kreatív és racionális aktor, aki a rendelkezésére álló nyelvi eszközök közül a kódváltást is tudja specifikus kommunikatív céllal használni. Fontos ebben a viszonylatban az a tény, hogy a beszélők mindig egy jól meghatározott normatív rendszeren belül cselekszenek. A buzásbocsárdi nyelvi közösségben a normarendszert a generáció- és társadalmi-háló-specifikus kódválasztások határozzák meg, és a kódváltás gyakorlatát később ebben az értelmezési keretben helyeztem el.

A kódválasztás kapcsán sikerült folyamatában megragadni egy fontos generációs változást, amikor a családon kívül használt nyelvi kód befolyásolja a családon belüli kódválasztást. A jelenség magyarázatát a társadalmi kapcsolathálóknak a nyelvi preferenciákra gyakorolt hatása adja: a családon kívüli kapcsolatokra általában az interaktív kapcsolatok a jellemzőek, a kortárs csoportokkal fenntartott relációkra pedig a kölcsönösségen alapuló kapcsolatok. Az elemzés során bemutattam, hogy a kölcsönösségen alapuló kapcsolatok határozzák meg a beszélő csoportidentitását, és többek között a nyelvi viselkedését is. Ha ezekben a kapcsolatokban (például a barátokkal) normatívvá válik a MR vegyes kód használata, az megjelenik a beszélőnek más beszédpartnerekkel használt kódjaként is (például a testvérekkel). Láthattuk, hogy a tiszta román kód leghamarabb a gyerekek generációjában a barátok, iskolatársak vagy egyéb közösségek tagjaiból álló csoport esetében kezd preferált kód lenni, ami a családban szintén a gyerekek generációjának nyelvi kódja lesz.